

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และคนอื่นๆ, คณะบรรณารักษะ. 2548. ประชุมหมายรับสั่ง ภาค 5 ตอนที่ 1 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จ.ศ. 1213. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.
- กาญจนา นาคสกุล. 2544. ภาษาไทยวันนี้ : รวมคำภาษาไทยนำร่องจากนิตยสารสกุลไทยและโทรทัศน์. กรุงเทพฯ: เพื่อนดี.
- กึ่งกาญจน์ เทพกาญจนา. 2549. หน่วยสร้างกริยาเรียงต้นแบบในภาษาไทย. ใน อมรา ประสิทธิ์-รัฐสินธุ์, บรรณาธิการ. หน่วยสร้างที่มีข้อขัดแย้งในภาษาไทย, 66-165. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยฯ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. 2534. ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 7 ประมวลจารึกที่พบในประเทศไทยและต่างประเทศ. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยฯ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.
- คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี. 2536. ประชุมหมายรับสั่งภาคที่ 4 ตอนที่ 1. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี.
- คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี. 2528. ประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ 3 สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. กรุงเทพฯ: สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี
- จดหมายเหตรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173. 2514. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ.
- จดหมายเหตุเรื่องรับพระยาเสวตกุญชร. 2470. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- จรัสดาว อินทรทัศน. 2539. กระบวนการที่คำกริยากลายเป็นคำบุพบทในภาษาไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2521. พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2541. ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ.
- จิรัชย์ หิรัญรัต. 2550. การศึกษาความหมายของคำว่า "เอา" ในภาษาไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- จิราภรณ์ ภัทราภาณุภัทร. 2521. ถ้อยคำที่ใช้เป็นสำนวนในภาษาไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2512. จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ในพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร: โรงพิมพ์ดีพระจันทร์.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2514. จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน. พระนคร:
โรงพิมพ์ดีพระจันทร์.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2536. พระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้าน เล่ม 1.
กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2542. พระราชพิธีสิบสองเดือน. กรุงเทพฯ: สำนัก
พิมพ์บรรณาการ.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2547. "พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าฯ คราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือ." ใน ศิริพันธ์ บุญศิริ, บรรณาธิการ. รวมบทความ
ความประวัติศาสตร์ ฉบับพิเศษ. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2550. พระบรมราชาธิบายเรื่องสามัคคี. กรุงเทพฯ:
กระทรวงวัฒนธรรม.
- ชวนพิศ อิวรัตน์. 2518. การใช้คำและสำนวนสมัยสุโขทัย. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชา
ภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัชวดี ศรีลัมพ์. 2538. การศึกษามโนทัศน์ของคำว่า เข้า. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุุษฎีบัณฑิต ภาควิชา
ภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บรรณาธิการ. 2546. รายงานชวามัย ร.5. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.
ไทย.
- ดอกไม้สด. 2516. ศัตรูของเจ้าหล่อน. กรุงเทพฯ: บรรณาการ.
- ดุษฎีพร ชานีโรคคานต์. 2526. ภาษาศาสตร์เชิงประวัติและภาษาไทยเปรียบเทียบ. [ม.ป.ท.].
- ดุสิตสมิต เล่ม 10 และ เล่ม 11. 2537. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ. 2514, 2545ก. นิทานโบราณคดี. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณา-
การ.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ. 2516. ความทรงจำกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. กรุงเทพฯ:
ศิลปาบรรณาการ.

- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา. 2545ข. พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ 5. กรุงเทพฯ: มติชน
 ดรีศิลป์ บุญขจร, บรรณาธิการ. 2548. คืออิสสรชน คือคนดี คือศรีบูรพา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
 กรุงเทพ.
- ทิพากรวงษ์มหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยา. 2514. หนังสือแสดงกิจจานุกิจ. พระนคร: องค์การค้าของ
 กุรุสภา.
- เทพี จรัสรุ่งเกียรติ. 2543. หน่วยเชื่อมโยงปริจเฉทภาษาไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน.
 วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย.
- เทียนวรรณ. 2544. รวมงานเขียนของเทียนวรรณ. นนทบุรี: ดันฉบับ.
- นภลัย สุวรรณธาดา. 2541. ปริทรรศน์วรรณคดีไทย. ใน เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย 4
 (Thai 4) หน่วยที่ 1-7: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. 2540. จดหมายระยะทางไปตรวจราชการแหลม
มลายู ร.ศ. 121. กรุงเทพฯ : ฝ่ายเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สำนักเลขาธิการกรม กรม
 ศิลปากร.
- นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา.
 2534. สาส์นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา เล่ม 1 และ เล่ม 5. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- นวรรณ พันธุเมธา. 2527ก. การใช้ภาษา. กรุงเทพฯ: พลพันธ์การพิมพ์.
- นวรรณ พันธุเมธา. 2527ข. การใช้ภาษา 2. กรุงเทพฯ: พลพันธ์การพิมพ์.
- นวรรณ พันธุเมธา. 2527ค, 2549, 2550. ไวยากรณ์ไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย.
- นวรรณ พันธุเมธา. 2544. คลังคำ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- นวรรณ พันธุเมธา และปราณี กุลละวณิชย์. 2545. ไวยากรณ์แนวต่าง ๆ. ใน เอกสารการสอน
ชุดวิชาภาษาไทย 3 (Thai 3) หน่วยที่ 7-15. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- นันทริยา ลำเจียกเทศ. 2539. คำไวยากรณ์ที่กลายมาจากคำนามเรียกอวัยวะและส่วนของพืชใน
ภาษาไทยล้านนา. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะอักษร-
 ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บรรจบ พันธุเมธา. 2541. ลักษณะภาษาไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

- บุญเดือน ศรีวรรณ และ ปรีดี พิศภูมิวิถี, บรรณาธิการ. 2545. ปุมราชธรรม: เอกสารสมัยอยุธยา จากหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- ประกาศอักษรกิจ, พระยา. 2497. จดหมายเหตุบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช 2468. พระนคร: โรงพิมพ์ไทยเชชม.
- ประชุมจดหมายเหตุ สมัยอยุธยา ภาค 1. 2510. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.
- ประชุมพงษาวดาร ภาคที่ 4. 2459. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- ประชุมพงษาวดาร ภาคที่ 74 เรื่อง กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม เสด็จไปจัดราชการ ณ หัวเมืองลาวพวน. 2502. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ประชุมพงษาวดาร เล่ม 40 (ประชุมพงษาวดารภาคที่ 65-66) พระราชพงษาวดารการกรุงธนบุรี จดหมายเหตุรายวันทัพสมัยกรุงธนบุรี. 2512. พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา
- ประชุมพงษาวดาร เล่ม 42 (ประชุมพงษาวดารภาคที่ 67 (ต่อ) 68) จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ 3 ตอนที่ 1 (ต่อ) และ ตอนที่ 2. 2481. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์.
- ประวัติทินบัตร แล จดหมายเหตุ. 2540. กรุงเทพฯ: บริษัทแสงไทยการพิมพ์.
- ประวัติโกษาปานและบันทึกการเดินทางไปฝรั่งเศส. 2530. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์ เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.
- ประสิทธิ์ แสงทับ, บรรณาธิการ. 2550. ประชุมพระราชปจณา เล่ม 2. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ประเสริฐ ณ นคร. 2534. งานจารึกและประวัติศาสตร์. นครปฐม: โรงพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมและฝึกอบรมการเกษตรแห่งชาติ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กำแพงแสน.
- ประเสริฐ ณ นคร. 2549ก. อักษร ภาษา จารึก วรรณกรรม: รวมบทนิพนธ์ "เสาหลักทางวิชาการ". กรุงเทพฯ: มติชน.
- ประเสริฐ ณ นคร. 2549ข. ประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ประเสริฐ ณ นคร. 2550. ศัพท์ในกฎหมายตราสามดวง. ใน วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. ภาษาไทยในกฎหมายตราสามดวง, 1-18. กรุงเทพฯ: สามลดา.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. 2515. การใช้ภาษาร้อยแก้วในภาษาไทยสมัยอยุธยา. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ปวเรศวรียาลงกรณ์ฯ, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. 2547. "พระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวรียาลงกรณ์ฯ เรื่องอภินิหารการประจักษ์." ใน ศิรินันท์ บุญศิริ, บรรณาธิการ. รวมบทความประวัติศาสตร์ ฉบับพิเศษ. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ.
- ปีนกาญจน์ วัชรปาณ. 2548. "อยาก": การศึกษาเชิงประวัติ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทภาคศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาและอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระราชปจณาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 5 เล่ม 1 และ เล่ม 2. 2513. กรุงเทพฯ: องค์การค้ำคुरुสภา.
- พิมพา บำรุงสุข. 2515. คำหลายหน้าที่ในภาษาไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทภาคศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เพียรศิริ วงศ์วิมานนท์ 2531. การวิเคราะห์โครงสร้างความในภาษาไทย: ข้อเขียนประเภทแสดงความคิดเห็นในสาขามนุษยศาสตร์. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาและอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (อัดสำเนา)
- เพียรศิริ วงศ์วิมานนท์. 2545. ความหมาย. ใน เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย 3 (Thai3) หน่วยที่ 7-15. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- พูนพิศมัย ดิศกุล, หม่อมเจ้าหญิง. 2546ก. สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็น ประวัติศาสตร์เปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475. กรุงเทพฯ: มติชน.
- พูนพิศมัย ดิศกุล, หม่อมเจ้าหญิง. 2546ข. สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็น ภาคจบ. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ไพทยา มีสัจย์. 2540. การศึกษาคำช่วยหน้ากริยาที่กลายมาจากคำกริยาในภาษาไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทภาคศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาและอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2542. "Thai Concordance Online." [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <http://www.arts.chula.ac.th/~ling/ThaiConc/> สืบค้น ตุลาคม 2550 - กันยายน 2551.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2503. บ่อเกิดแห่งรวมเกียรติ. พระนคร: องค์การค้ำคुरुสภา.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2515. ประมวลพระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สยาม. นครหลวงฯ : กรมศิลปากร
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2545. ประวัติต้นรัชกาลที่ 6. กรุงเทพฯ: มติชน.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2548ก. บทละครพูดเรื่อง หัวใจนักรบ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2548ข. ประพจน์การณของนายทองอิน รัตนเนตร.
กรุงเทพฯ: สโมสรหนังสือรหัสคดี.
- มหาวชิราวุธ, สมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบตี เจ้าฟ้า. 2543. จดหมายเหตุร้ายวันของสมเด็จพระ
บรมราชปิตุลาธิบตี เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- มิ่งมิตร ศรีประสิทธิ์. 2546. การศึกษาเชิงประวัติของคำว่า แล้ว อยู่ อยู่แล้ว. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มิลินทปัญหา ฉบับเจ้าปานเจ้าป้อมครั้งกรุงศรีอยุธยา. 2467. พระนคร: โรงพิมพ์ทิพย์รัตน์.
- มูลนิธิตสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และ มูลนิธิตสมเด็จพระยามหาราช
นภาพ. 2534. สาส์นสมเด็จพระเจ้าฟ้าเจ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- เมธาวิ ยุทธพงษ์ธาดา. 2544. การศึกษาคุณาประโยชน์ในวรรณกรรมประเภทสารคดีสมัยรัตน
โกสินทร์. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยิ้ม ปัทมทงกูร และคนอื่น ๆ, ผู้รวบรวม. 2523. ประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ 1 สมัยธนบุรี. กรุงเทพฯ:
สำนักนายกรัฐมนตรี.
- ยิ้ม ปัทมทงกูร และคนอื่น ๆ, ผู้รวบรวม. 2525. ประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ 2 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ 4. 2541. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ต้นฉบับ.
- ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ 5 เล่ม 1-2. 2549. กรุงเทพฯ: กระทรวงการต่างประเทศ.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2546ก. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์
พับลิเคชั่น.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2546ข. ศัพท์ภาษาศาสตร์ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตย-
สถาน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2550. กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน จัดพิมพ์ตามต้นฉบับ
หลวง เล่ม 1 และ เล่ม 2. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราโชทัย, หม่อม. 2461. จดหมายเหตุเรื่องราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษ พ.ศ. 2400. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์ไทย.
- ราตรี แจ่มนิยม. 2546. การศึกษาคำบุพบทที่กลายมาจากคำกริยาในภาษาไทย. วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- รุ่งอรุณ ที่มชอุณหเตียร. 2545. อนิยมสรรพนามและปฤจณาสรรพนาม: การศึกษาเชิงประวัติ. วิทยาลัยนพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วชิรญาณ เล่ม 6 แผ่นที่ 1 – 8. 2434. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระเทพผลู บางลำพูล่าง.
- วัลยา วิมุทตลพ. 2520. การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำ สำนวน และลำดับของคำในภาษาไทยสมัยรัตนโกสินทร์. วิทยาลัยนพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิจินตน์ ภาณุพงศ์. 2538. โครงสร้างภาษาไทย: ระบบไวยากรณ์. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. 2534. ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 7 ประมวลจารึกที่พบในประเทศไทยและต่างประเทศ. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยฯ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. 2550. ภาษาไทยในกฎหมายตราสามดวง. กรุงเทพฯ: สามลดา.
- วิภา วงศ์สันตวินิช. 2526. คำกริยากริตในภาษาไทย. วิทยาลัยนพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิภาส โปธิแพทย. 2542. หน่วยสร้างกริตแบบวิเคราะห์ในภาษาไทย. วิทยาลัยนพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิไลวรรณ ชนิษฐานันท์. 2526. ภาษาศาสตร์เชิงประวัติ: วิวัฒนาการภาษาไทยและภาษาอังกฤษ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศรีบูรพา. 2548. ข้างหลังภาพ. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.
- ศิรินันท์ บุญศิริ, บรรณาธิการ. 2547. รวมบทความประวัติศาสตร์ ฉบับพิเศษ. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ.
- ศิลปากร, กรม. 2501. นางนพมาศ. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ศิลปากร, กรม. 2503. จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี และพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ศิลปากร, กรม. 2505. พระราชสาส์นในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระราชทานไปยังประเทศจีน. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ศิลปากร, กรม. 2526. จารึกสมัยสุโขทัย. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

- ศิลปากร, กรม. 2527. ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 2 (จารึกวัดศรีชุม) ฉบับผลการสัมมนาพุทธศักราช 2523. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร.
- ศิลปากร, กรม. 2530. จดหมายเหตุ รัชกาลที่ 3 เล่ม 3. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ศิลปากร, กรม. 2534. พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัดถเลขา เล่ม 1. กรุงเทพฯ: โอเดียน สโตร์.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). 2550. "ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย." [ออนไลน์].
แหล่งที่มา: <http://www4.sac.or.th/jaruk2008/index.php> สืบค้น ตุลาคม 2551 -
เมษายน 2552.
- สกลวรรณากร วรวรรณ, หม่อมเจ้า และสุนทรพิพิธ, พระยา. 2547. สากลเทศบาล. กรุงเทพฯ: สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย.
- สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. 2550. บันทึกที่รับสั่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประทาน ม.ร.ว. สุนชาติ สวัสดิ์กุล. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์.
- สายใจ อินทร์ทรัพย์. 2541. วรรณคดีศาสนา. ใน เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย 4 (Thai 4) หน่วยที่ 1-7 นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- สำนักราชเลขาธิการ. 2539. หนังสือ COURT ข้าราชการ เจ้านาย 11 พระองค์ทรงช่วยกันแต่ง เล่ม 1. ม.ป.ท.
- สิริพงษ์ อรุณไพโรจน์, บรรณาธิการ. 2547. จดหมายเหตุเสด็จพระราชดำเนินประพาศทวีปยุโรป ครั้งที่ 2 เล่ม 1. กรุงเทพฯ: สมาคมนิสิตเก่าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุชาติพิทย์ เหมือนใจ. 2549. การศึกษาความหมายประจำคำและความหมายทางไวยากรณ์ของ คำว่า cho 'ให้' ในภาษาเวียดนาม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาณี พัดทอง. 2546. เอกสารคำสอนนิชาวรรณกรรมไทยประเภทร้อยแก้ว (ท.๓๗๔). ภาควิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เสฐียรโกเศศ. 2533. หมวดประวัติศาสตร์-โบราณคดี เล่มที่ 4 เรื่อง เรื่องของชาติไทย. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร องค์การของคุรุสภา.
- หมายรับสั่งและใบบอกในรัชกาลที่ 5. 2510. พระนคร: กรมศิลปากร.
- อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. 2544. ภาษาศาสตร์สังคม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. 2549. กว่าจะเป็นนักภาษาศาสตร์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ และคนอื่น ๆ. 2546. ทฤษฎีไวยากรณ์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อากาศดำเกิง, หม่อมเจ้า. 2503. ละครแห่งชีวิต. พระนคร: แพร์พิทยา.
- อุดมสมบัติ, หลวง. 2530. จดหมายหลวงอุดมสมบัติ. กรุงเทพฯ: บริษัท วิกดอร์ฟาวเวอร์พอยท์ จำกัด.
- อุปกิตศิลปสาร, พระยา. 2493, 2546. หลักภาษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

ภาษาอังกฤษ

- Bisang, Walter. 1995. Verb serialization and converbs – differences and similarities. In: Haspelmath, M., Konig, E. (Ed.), Converbs in Cross-linguistic Perspective: Structure and Meaning of Adverbial Forms – Adverbial Participles, Gurunds. Mouton de Gruyter, Berlin & New York, pp. 137-188.
- Bisang, Walter. 1996. Areal Typology and Grammaticalization: Processes of Grammaticalization Based on Nouns and Verbs in East and Mainland South East Asian Languages. Studies in Language. 20, 3: 519-597.
- Boonyapatipark, Tسانalai. 1983. A study of aspect in Thai. Doctoral Dissertation, University of London.
- Bybee, J., Perkins, R., and Pagliuca, W. 1994. The Evolution of grammar: Tense, aspect and modality in the languages of the world. Chicago: Chicago University press.
- Bybee, J. 1985. Morphology: A study of relation between meaning and form. Amsterdam: John Benjamin Publishing Company.
- Bybee, J. 2003. Cognitive processes in grammaticalization. In: M. Tomasello (ed.) The New Psychology of Language, Volume II. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates. 145-167.
- Campbell, L. 2001. What's wrong with grammaticalization?. Language Sciences 23: 113-161.
- Campbell, L., and Janda, R. 2001. Introduction: conceptions of grammaticalization and their problems. Language Sciences 23: 93-112.

- Chafe, William L. 1970. Meaning and the Structure of Language. Chicago: Chicago University Press.
- Chanawangsa, Wipah. 1986. Cohesion in Thai. Doctoral Dissertation, Georgetown University.
- Comrie, Bernard. 1976. Aspect: an introduction to the study of verbal aspect and related problems. Cambridge: Cambridge University Press.
- Craig, Colette. 1991. Way to go in Rama: a case study in polygrammaticalization. In: E. C. Traugott & B. Heine (Eds.), Approaches to grammaticalization Vol. 2, Amsterdam: John Benjamins. 455-492.
- Donazzan, M. 2005. Additive and scalar particles: a case study of the Mandarin adverb *hai*. In Papers from the EVEN and friends particules additives et scalaires workshop. 1-10
- Fillmore, Charles J. 1968. The Case for Case. In: Emmon E. Bach and Robert T. Harms, (Eds.), Universals in Linguistics Theory. New York: Holt, Rinehart and Winston. 1-88.
- Fillmore, Charles. 1970. Some problems for case grammar. Working Papers in Linguistics. Ohio State University 10: 245-265.
- Fries, Charles Carpenter. 1952. The structure of English: An Introduction to the Construction of English Sentences. New York: Harcourt, Brace & World.
- Givón, T. 1975. Serial verbs and syntactic change: Niger-Congo. In: Li, C.N. (Eds.), Word Order and Word Order Change. Austin: University of Texas Press. 47-112.
- Givón, T. 1984. Syntax: A Functional-Typological Introduction. Amsterdam: Benjamins Publishing company.
- Halliday, M. and Hassan, R. 1976. Cohesion in English. London: Longman Group.
- Haspelmath, M. 1997. Indefinite Pronouns. Oxford: Oxford University Press.
- Haspelmath, M. 1998. Does grammaticalization need reanalysis?. Studies in Language 22: 49-85.
- Haspelmath, M. 2005. Ditransitive constructions: the verb 'give'. In: M. Haspelmath, M.S. Dryer, D. Gil and B. Comrie, (Eds.), The World Atlas of Language Structures. Oxford: Oxford University Press

- Heine, B., Claudi, U., and Hünemeyer, F. 1991. Grammaticalization: A conceptual Framework. Chicago: Chicago University press.
- Heine, B., and Kuteva, T. 2002. World Lexicon of Grammaticalization. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heine, B., and Ren, M. 1984. Grammaticalization and Reanalysis in African Language. Hamburg: Buske.
- Hopper, P. J. 1991. On some principles of grammaticization. In: E. C. Traugott & B. Heine (Eds.), Approaches to grammaticalization Vol. 1, Amsterdam: John Benjamins. 17-35.
- Hopper, P.J., and Traugott, E.C. 1993, 2003. Grammaticalization. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ippolito, M. 2007. On the meaning of some focus-sensitive particles. Natural Language Semantics. 15: 1-34.
- Iwasaki, S., Yap, F., 2000. 'Give' constructions in Thai and beyond: a cognitive and grammaticalization perspective. In: Burusphat, S. (Ed.), Proceedings of the First International Conference on Tai Studies, Mahidol University, Thailand, 29–31 July, 1998, 371–382.
- Joos, Martin. 1967. The five clocks. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Katz, A. 1998. Recycled morphemes and grammaticalization: the Hebrew copula and pronoun. Southwest Journal of Linguistics 17, 1: 59-97.
- Kessakul, R., and Ohori, T. 2007. Grammaticalization of deverbal markers: toward a cross-linguistic study in the semantic extension of motion verbs. In M. Alves et al. (eds.), SEALS VIII Papers from the 8th Annual Meeting of the Southeast Asian Linguistics Society 1998, 93-108. Canberra: The Australian National University.
- Kullavanijaya, Pranee. 2002. A Historical study of /thi←i/ in Thai. In Anthony Diller, and Jerold A. Edmondson (eds.), The Tai-Kadai Languages, 1-28. London: Routledge Press.
- Kurylowicz, J. 1965. The Evolution of Grammatical Categories. Diogenes 57: 55-71.
- Larson, Mildred L. 1984. Meaning-based translation: A guide to cross-language equivalence. Lanham, MD: University Press of America.

- Lehmann, C. 1985. Grammaticalization: Synchronic variation and diachronic change. Lingua E stile 20: 303-318.
- Lyons, John. 1995. Linguistic Semantics: An Introduction. Cambridge: Cambridge University Press.
- McMahon, A. 1994. Understanding language change. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meillet, A. 1912. L'évolution des formes grammaticales. Scientia 12, 26(6): 384-400.
- Newman, J. 1993. The semantics of giving in Mandarin. In: R.A. Geiger and B. Rudzka-Ostyn, (Eds.), Conceptualizations and Mental Processing in Language. Mouton de Gruyter, Berlin & New York. pp. 433-485.
- Pothipath, Vipas. 2008. Typology and evolution of cardinal numeral-noun constructions. Doctoral dissertation, University of Edinburgh.
- Rangkupan, Suda. 1997. An investigation of *hay* complex constructions in Thai [online]. Available: <http://www.buffalo.edu/socsci/linguistics/people/students/ma_theses/rangkupan/RANGKMA.PDF>. Retrieved July 1, 2008.
- Romaine, Suzanne. 1980. The Relative Clause Marker in Scots English: Diffusion, Complexity, and Style as Dimensions of Syntactic Change. Language in Society 9.2: 221-47.
- Sapir, E. 1921. Language an introduction to the study of speech. New York: Harcourt, Brace and World.
- Schiffrin, Deborah. 1987. Discourse markers. Cambridge: Cambridge University press.
- SIL international. 2004. what is an idiom?. [online]. Available: <http://www.sil.org/linguistics/GlossaryOfLinguisticTerms/WhatsAnIdiom.htm> [July 1, 2008.]
- Sindhavananda, Kanchana. 1970. The Verb in Modern Thai. Doctoral Dissertation, Georgetown University.
- Song, J. 1997. On the development of MANNER from GIVE. In: J. Newman (Eds.), The Linguistics of Giving, John Benjamins, Amsterdam & Philadelphia (1997). 327-348.

- Sookgasem, Prapa. 1992 "A Verb-Subject Construction in Thai: An analysis of the Existential Verb "mii". In: S. Luksaneeyanawin (Eds.), Pan Asiatic linguistics: Proceedings of the third international symposium on language and linguistics. Bangkok: Chulalongkorn University. 282-295.
- Sriphen, Salee. 1982. The Thai Verb Phrase. Ann Arbor: Michigan.
- Tallerman, Maggie. 2005. Understanding Syntax. London: Hodder Arnold.
- Tao, L. 2005. The importance of discourse analysis for linguistic theory: a Mandarin Chinese illustration. In Z. Frajzyngier, A. Hodges & D.S. Rood (Eds.), Linguistic diversity and language theories Vol.72, pp.285-317. Amsterdam: John Benjamins.
- Thepkanjana, Kingkam. 1986. Serial Verb Construction in Thai. Doctoral dissertation, University of Michigan.
- Thepkanjana, Kingkam., and Uehara, Satoshi. 2008. The verb of giving in Thai and Mandarin Chinese as a case of polysemy: A comparative study. Language Sciences 30: 621-651.
- Ungerer, Friedrich., and Schmid, Hans-Jorg. 1996. An introduction to cognitive linguistics. London: Addison Wesley Longman.
- Van der Auwera, J. 1993. 'Already' and 'Still': Beyond Duality. Linguistics and philosophy 16: 613-653.
- Wisher, I. 2006. Grammaticalization In: A. Anderson & E.K. Brown (Eds.), Encyclopedia of language & linguistics[online]. 129-136. Available from: <http://www.sciencedirect.com/> [July 1,2008]
- Yeh, Meng. 1998. On hai in Mandarin. Journal of Chinese Linguistics 26(2): 236-280.

ภาคผนวก

ศักราชของเอกสารข้อมูลในสมัยต่าง ๆ

ในส่วนภาคผนวกนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงศักราชของเอกสารข้อมูลในสมัยต่าง ๆ เพื่อให้เห็นช่วงเวลาของเอกสารต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูล ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

เอกสารสมัยสุโขทัย

ศักราชที่ปรากฏในเอกสารข้อมูลสมัยสุโขทัย ผู้วิจัยรวบรวมจากหนังสือจารึกสมัยสุโขทัย (กรมศิลปากร, 2526) และจากฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2550)

จารึกในสมัยสุโขทัยนี้ มีทั้งจารึกที่ระบุศักราชระยะเวลาจารึกไว้แน่ชัด และจารึกที่ไม่ได้มีศักราชบอกไว้ กรณีที่จารึกใดไม่ได้ระบุศักราชระยะเวลาจารึกไว้อย่างแน่ชัด ในหนังสือจารึกสมัยสุโขทัย ได้กล่าวถึงวิธีการวิเคราะห์ศักราชของจารึกแต่ละหลักไว้ว่า

ในกรณีที่จารึกใดมิได้ระบุศักราช ก็ได้พิจารณาวิเคราะห์ตามหลักวิชาเป็นแนวทางกำหนด ๓ ประการ คือ ประการแรก พิจารณาเหตุการณ์ในจารึกว่าเป็นเรื่องในสมัยใด ประการที่สอง วิเคราะห์ลักษณะรูปอักษร เปรียบเทียบกับรูปอักษรในจารึกที่บ่งบอกศักราชไว้ ประการที่สาม พิจารณาที่ลักษณะรูปอักษร เปรียบเทียบจากศิลปวัตถุหรือจากโบราณสถาน ซึ่งเป็นแหล่งเดิมของจารึก

(กรมศิลปากร, 2526: คำนำ)

ศักราชที่ปรากฏในจารึกสมัยสุโขทัย มีดังต่อไปนี้

ชื่อจารึก	ศักราช
จารึกพ่อขุนรามคำแหง	พ.ศ. 1835
จารึกวัดบางสนุก	ประมาณ พ.ศ. 1882
จารึกนครชุม	พ.ศ. 1900
จารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาไทย (หลักที่ 1)	พ.ศ. 1904
จารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาไทย (หลักที่ 2)	พ.ศ. 1904
จารึกวัดศรีชุม	ประมาณ พ.ศ. 1884-1910
จารึกเขาสุนนุกู	พ.ศ. 1912
จารึกวัดพระยีน	พ.ศ. 1913
จารึกแผ่นตึก วัดมหาธาตุ	ประมาณ พ.ศ. 1917
จารึกวัดช้างล้อม	พ.ศ. 1927
จารึกปูชนียจิตขุนจอต	พ.ศ. 1935

ชื่อจารึก (ต่อ)	ศักราช
จารึกวัดสรศักดิ์	พ.ศ. 1960
จารึกนายทิดไส	พ.ศ. 1965
จารึกทิดไสหง	พุทธศตวรรษที่ 20
จารึกฐานพระพุทธรูปผ้าขาวทอง	พ.ศ. 1965
จารึกฐานพระพุทธรูปวัดพญาภู องค์ที่ 1	พ.ศ. 1970
จารึกฐานพระพุทธรูปวัดพญาภู องค์ที่ 2	พ.ศ. 1970
จารึกฐานพระพุทธรูปวัดพญาภู องค์ที่ 3	พ.ศ. 1970
จารึกกฎหมายลักษณะโจร	ประมาณ พ.ศ. 1976
จารึกฐานพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร	พ.ศ. 2053
จารึกคำปู่สภ	พุทธศตวรรษที่ 20
จารึกวัดเขากบ	พุทธศตวรรษที่ 20
จารึกวัดหินตั้ง	พุทธศตวรรษที่ 20
จารึกฐานพระพุทธรูปพระนายคัมภอง	พุทธศตวรรษที่ 20
จารึกฐานพระพุทธรูปพระศรีมหาธา	พุทธศตวรรษที่ 20
จารึกฐานพระพุทธรูปพระเจ้าแสน	พุทธศตวรรษที่ 20
จารึกฐานพระพุทธรูปศิลาเขียววัดข้าวสาร	พุทธศตวรรษที่ 20
จารึกรอยพระพุทธรูปท้าวเสด็จ	พุทธศตวรรษที่ 20
จารึกวัดเขมา	พ.ศ. 2079
จารึกวัดกำแพงงาม	พ.ศ. 1955 - 2079
จารึกบ้านางคำเยี้ย	พ.ศ. 1922
จารึกวัดอโศการาม	พ.ศ. 1942
จารึกเจดีย์น้อย	พุทธศตวรรษที่ 20-21
จารึกสองแคว	พ.ศ. 1947
จารึกวัดตาเถรซึ้งหนั่ง	พ.ศ. 1947
จารึกเจ้าธรรมรังสี	พ.ศ. 2057
จารึกวัดพระเสด็จ	พ.ศ. 2068

เอกสารสมัยอยุธยาถึงรัชกาลที่ 8

ศักราชที่ปรากฏในเอกสารข้อมูลสมัยอยุธยาถึงรัชกาลที่ 8 มีทั้งเอกสารข้อมูลที่ระบุศักราชที่แต่งไว้อย่างชัดเจน และเอกสารข้อมูลที่ไม่ได้ระบุศักราชที่แต่งไว้ เช่นเดียวกับในเอกสารข้อมูลในสมัยสุโขทัย

เอกสารข้อมูลในสมัยอยุธยาถึงรัชกาลที่ 8 นี้ หากเอกสารใดระบุศักราชที่แต่งไว้อย่างชัดเจน ก็จะไม่เกิดปัญหาในการจัดสมัย เช่น ประชุมหมายรับสั่ง ภาคต่าง ๆ พระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้าน จดหมายเหตุรายวันของสมเด็จพระราชปิตุลาธิบติเจ้าฟ้ามหาวิชรุณหิต เป็นต้น

แต่ถ้าหากเอกสารนั้นไม่ได้ระบุศักราชที่แต่งไว้ ผู้วิจัยมีวิธีการรวบรวมหรือวิเคราะห์ศักราชเพื่อจัดสมัยให้แก่เอกสารนั้น ดังต่อไปนี้

1). รวบรวมหรือวิเคราะห์ศักราช จากส่วนที่เป็นคำนำของเอกสารนั้น ๆ เนื่องจากผู้ที่รวบรวมหรือชำระเอกสารสมัยเก่า มักจะวิเคราะห์รายละเอียดเกี่ยวกับศักราชที่แต่งไว้ในส่วนนี้ หรืออาจจะค้นหาจากงานที่วิเคราะห์หรือวิจารณ์เกี่ยวกับเอกสารนั้นไว้โดยเฉพาะ เช่น พระราชวิจารณ์เรื่องจดหมายเหตุกรมหลวงนรินทรเทวี ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้น

2). มีเอกสารข้อมูลจำนวนหนึ่ง ที่ไม่สามารถระบุศักราชได้อย่างแน่ชัดว่าแต่งขึ้นในปีใดระบุได้แต่เพียงสมัยที่แต่งเท่านั้น อย่างไรก็ตาม เอกสารที่มีลักษณะดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่าไม่ใช่ปัญหาในการศึกษาครั้งนี้ เนื่องจากวัตถุประสงค์ของการระบุศักราชในงานวิจัยนี้ คือ การจัดหรือแบ่งสมัยให้แก่เอกสารข้อมูลนั้น ๆ นั่นเอง

3). หากเกิดกรณีที่ผู้วิจัยยังไม่สามารถหาแหล่งอ้างอิงได้ว่าเอกสารนั้น ๆ แต่งขึ้นในศักราชหรือแต่งขึ้นในสมัยใด ผู้วิจัยก็จะใช้วิธีการพิจารณาจากเนื้อหาที่ปรากฏในเอกสารนั้นว่าเป็นเรื่องราวในสมัยใด จากปีที่พิมพ์ครั้งแรก จากช่วงเวลาที่ผู้แต่งเอกสารนั้น ๆ มีชีวิตอยู่ หรือจากการจัดสมัยตามทำงานวิจัยในอดีตได้เคยเสนอไว้ ประกอบกัน

ในส่วนต่อไป ผู้วิจัยจะกล่าวถึงศักราชที่ปรากฏในเอกสารอยุธยาถึงรัชกาลที่ 8 ซึ่งมีข้อตกลงเบื้องต้น ดังนี้

“ช่วงเวลาที่ถูกเก็บข้อมูล” หมายถึง ศักราชของเอกสารข้อมูล 100 หน้าแรก ซึ่งเป็นขอบเขตการเก็บข้อมูลในงานวิจัยนี้ หากผู้วิจัยไม่ได้ระบุช่วงเวลาที่ถูกเก็บข้อมูลแยกไว้ในหมายเหตุ แสดงว่าช่วงเวลาที่ถูกเก็บข้อมูลและช่วงเวลาของเอกสารหรือหนังสือเล่มนั้น ๆ คือ ช่วงเวลาเดียวกัน

ศักราชที่ปรากฏในช่อง “ศักราชอื่น ๆ” หมายถึง เอกสารนั้น ๆ มีการระบุศักราชอื่น ๆ นอกเหนือจากพุทธศักราช ซึ่งได้แก่ จุลศักราช หรือ รัตนโกสินทร์ศก

เอกสารสมัยอยุธยาถึงรัชกาลที่ 3

ชื่อเอกสาร	ศักราชของเอกสาร (ประมาณ) พ.ศ./สมัย	ศักราชอื่น ๆ	หมายเหตุ
ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาคที่ 1	สมัยอยุธยา ¹	-	-
ปุมราชธรรม	สมัยอยุธยา ²	-	-
จดหมายเหตุรายวันทัพสมัชนบุรี	พ.ศ. 2314 ³	-	-
บันทึกการเดินทางไปฝรั่งเศส (โกษาปาน)	พ.ศ. 2229 ⁴	-	-

มีบางเอกสารที่ไม่ปรากฏศักราชที่แน่ชัด แต่คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี ก็จัดให้รวมอยู่ในประชุมจดหมายเหตุเล่มนี้ ซึ่งระบุสมัยว่าเป็นสมัยอยุธยา

¹บุญเดือน ศรีวรรณ ได้อธิบายเรื่องปุมราชธรรม ไว้ว่า “รูปลักษณะอักษรที่ปรากฏแสดงว่า ต้นฉบับเอกสารเรื่องปุมราชธรรมซึ่งเก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศสนั้นเขียนขึ้นในสมัยอยุธยา แต่จะเป็นรัชกาลใดยังไม่สามารถสรุปได้” (บุญเดือน ศรีวรรณ และ ปรีดี พิศุกมิมิทธิ, บรรณาธิการ, 2545: 4)

²ในคำนำของหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ 66 (2512: 201) กล่าวถึงศักราชของจดหมายเหตุรายวันทัพสมัชนบุรีไว้ว่า “จดหมายเหตุรายวันทัพสมัชนบุรีคราวปราบเมืองพุกไธมาศและเขมร ได้ฉบับมาแต่หอหลวง เป็นสมุดไทยดำเส้นดินสอขาวลายมือเก่า ได้ถ่ายรูปต้นฉบับให้ดูเป็นตัวอย่างหน้าหนึ่ง เรื่องนี้เป็นคู่มือในการสอบสวนประวัติศาสตร์ สมัยกรุงธนบุรี เฉพาะปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๑๔ เป็นต้น ได้ดีมาก”

³ในคำนำของหนังสือประวัติโกษาปานและบันทึกการเดินทางไปฝรั่งเศส (2530: คำนำ) มีข้อความตอนหนึ่งกล่าวไว้ว่า “...เมื่อต้น พ.ศ. ๒๕๒๙ ว่า ได้พบรายงานตอนหนึ่งของพระวิสุทธิสุนทรราชทูตไทยที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดให้อัญเชิญพระราชสาส์นไปเจริญทางพระราชไมตรีกับพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งประเทศฝรั่งเศส ซึ่งพระวิสุทธิสุนทรเขียนด้วยลายมือของท่านเองและได้ลิ้มทิ้งไว้ ณ กรุงปารีส ต่อมาเมื่อค้นพบจากห้องเอกสารสำนักบาทหลวงต่างประเทศเมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ นี้ มีรวมทั้งสิ้น ๖๘ หน้า...”

เมื่อตรวจสอบประวัติของโกษาปาน พบว่าวันที่เดินทางไปถึงท่าเรือเมืองเบรสต์ ประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2229 จากนั้นก็เดินทางต่อไปถึงกรุงปารีส เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2229 และก็พำนักอยู่ในประเทศฝรั่งเศสเป็นเวลา 8 เดือนกับ 12 วัน นอกจากนี้ในเนื้อหาของบันทึกการเดินทางไปฝรั่งเศส ก็ปรากฏวันเวลาซึ่งสามารถเทียบได้ว่าเป็น พ.ศ. 2229 เช่นกัน

เอกสารสมัยอยุธยาถึงรัชกาลที่ 3 (ต่อ 2)			
ชื่อเอกสาร	ศักราชของเอกสาร (ประมาณ) พ.ศ./สมัย	ศักราชอื่น ๆ	หมายเหตุ
พระราชพงษาวดารฉบับจำลอง 1136 สมัยกรุงธนบุรี	พ.ศ. 2317	จ.ศ. 1136 ¹	-
จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173	พ.ศ. 2354	จ.ศ. 1173	-
จดหมายเหตุเรื่องรับพระยาเสวตกุญชร	พ.ศ. 2355	จ.ศ. 1174 ²	-
จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เล่ม 3	พ.ศ. 2370	จ.ศ. 1189 ³	-
จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ 3 (ตอนที่ 1)	พ.ศ. 2377-2382	-	ช่วงเวลาที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูล คือ พ.ศ. 2377-2378

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงศักราชของพระราชพงษาวดารฉบับจำลองไว้ว่า "หนังสือประชุมพงษาวดารภาคที่ ๔ นี้ มีพระราชพงษาวดารกรุงเก่าตามต้นฉบับหลวง เขียนครั้งธนบุรี เมื่อปีมเมียจศก จุลศักราช ๑๑๓๖ พ.ศ. ๒๓๑๗ หรือที่เรียกกันในหอพระสมุด ฯ โดยย่อว่า "ฉบับจุลศักราช ๑๑๓๖"... ข้อสำคัญของหนังสือฉบับนี้อยู่ที่สำนวนหนังสือเป็นสำนวนแต่งครั้งกรุงเก่า เป็นโครงเดิมของหนังสือพระราชพงษาวดาร ที่เราได้อ่านกันในชั้นหลัง..." (ประชุมพงษาวดาร ภาคที่ 4, 2459: ข-ค)

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวว่า "จดหมายเหตุเรื่องรับช้างเผือก ซึ่งพิมพ์ในสมุดเล่มนี้ เป็นหนังสือแต่งเมื่อต้นรัชกาลที่ ๒ ช้านานกว่าร้อยปีมาแล้ว" ส่วนเนื้อความเป็นเรื่องการรับพระยาเสวตกุญชร ซึ่งเป็นช้างเผือกแรกซึ่งได้ในสมัยรัชกาลที่ 2 เมื่อปีวอกจัตวาศก จุลศักราช 1174 (พ.ศ. 2355) (จดหมายเหตุเรื่องรับพระยาเสวตกุญชร, 2470: คำนำ)

³ หายเล่มของหนังสือจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 3 เล่ม 3 (กรมศิลปากร, 2530: 143-145) ได้กล่าวถึงศักราชของจดหมายเหตุฯ นี้ไว้ในส่วน "ดรรชนีชื่อเรื่องคัดจากต้นฉบับเอกสารโบราณ" และ "บรรณานุกรมต้นฉบับเอกสารโบราณ"

เอกสารสมัยอยุธยาถึงรัชกาลที่ 3 (ต่อ 3)			
ชื่อเอกสาร	ศักราชของเอกสาร (ประมาณ) พ.ศ./สมัย	ศักราชอื่น ๆ	หมายเหตุ
จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี	สมัยรัชกาลที่ 3 ¹	-	-
มิลินทปัญหา ฉบับเจ้าปานเจ้าป้อม	สมัยอยุธยา ²	-	-
พระราชสาสน์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า- จุฬาโลกพระราชนิพนธ์ไปยังประเทศจีน	พ.ศ.2327-2348	จ.ศ.1146-1167	-

¹ สมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงวินิจฉัยหลักฐานเรื่องผู้แต่งจดหมายเหตุความทรงจำไว้ โดยอ้างถึงพระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไว้ว่า "๒. หลักฐานเรื่องผู้แต่ง ตามพระบรมราชวินิจฉัยในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๓ ข้อ คือ ข้อ ๑ ว่าเป็นสำนวนผู้หญิง ข้อ ๒ จดเรื่องราวตามที่ได้รู้เห็นมาด้วยตนเอง ตั้งแต่ครั้งกรุงธนบุรีจนถึงรัชกาลที่ ๒ แต่เป็นหนังสือแต่งเมื่อรัชกาลที่ ๓ ข้อ ๓ ตามโวหารในหนังสือเห็นได้ว่าเป็นพระญาติวงศ์ที่อยู่ใกล้ชิด ความทั้ง ๓ ข้อนี้เป็นหลักฐานมั่นคงนัก ผู้ที่ชำนาญสำนวนหนังสือโดยเฉพาะที่เป็นเจ้านายในราชตระกูล ได้อ่านหนังสือเรื่องนี้ ต้องเห็นชอบตามพระราชบริหารทั้ง ๓ ข้อนี้ ไม่มีที่จะคิดเห็นเป็นอย่างอื่น" (กรมศิลปากร, 2503: 68)

ในคำนำของหนังสือมิลินทปัญหา ฉบับเจ้าปานเจ้าป้อม มีข้อความตอนหนึ่งซึ่งกล่าวถึงสมัยที่แต่งหรือแปลไว้ ความว่า "หนังสือเรื่องมิลินทปัญหาที่พระเทศน์ทุกวันนี้ก็ตี ที่หอพระสมุดฯ ได้พิมพ์แล้วก็ตี เป็นหนังสือแปลในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ทั้งนั้น ฟังปรากฏว่ามีฉบับครั้งกรุงศรีอยุธยาในสมุด ๒ เล่มที่กล่าวมา เห็นว่าควรจะพิมพ์ไว้แม้แต่ตอนหนึ่ง ให้ปรากฏสำนวนมิลินทปัญหาที่แปลแต่โบราณ ได้แจ้งความเห็นนี้ต่อหลวงมณูญศาสตร์สารภีเห็นชอบด้วย จึงให้คัดเรื่องมิลินทปัญหาฉบับเจ้าปานเจ้าป้อมให้พิมพ์แจกในงานศพพระสุวรรณมณี ตอน ๑ พอให้เห็นสำนวน" (มิลินทปัญหา ฉบับเจ้าปานเจ้าป้อมครั้งกรุงศรีอยุธยา, 2467: คำนำ)

เอกสารสมัยอยุธยาถึงรัชกาลที่ 3 (ต่อ 4)			
ชื่อเอกสาร	ศักราชของเอกสาร (ประมาณ) พ.ศ./สมัย	ศักราชอื่น ๆ	หมายเหตุ
พระราชปจณาในรัชกาลที่ 1	พ.ศ.2327-2330	จ.ศ.1146-1149 ¹	-
พระราชปจณาในรัชกาลที่ 3	พ.ศ. 2369-2370 และ 2381	จ.ศ.1188-1189 และ 1200 ²	-
พระราชปจณา กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ	พ.ศ. 2369 และ 2373	จ.ศ. 1188 และ 1192 ³	-
จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ	พ.ศ.2381-2382	จ.ศ.1200-1201	-

¹สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงศักราชของพระราชปจณาในรัชกาลที่ 1 ไว้ว่า "ได้ตรวจดูพระราชปจณารัชกาลที่ ๑ ๓๘ พระราชปจณาที่บอกวันคืนไว้อยู่ในระหว่างเวลา ๔ ปี ตั้งแต่ปีมะโรง จุลศักราช ๑๑๔๖ มาจนจุลศักราช ๑๑๔๙ ปีหลังนี้มีพระราชปจณาเดียว" (พระราชปจณาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 5 เล่ม 1, 2513: บ้านแพนง (2))

²สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงศักราชของพระราชปจณาในรัชกาลที่ 3 ไว้ว่า "...หนังสือพระราชปจณาในรัชกาลที่ ๓ ว่างหลวง พบ ๘ พระราชปจณา มีในระหว่างปีจอจุลศักราช ๑๑๘๘-๑๑๘๙ แล้วไปมีปีจอจุลศักราช ๑๒๐๐ แต่ในหนังสือไม่มีวันคืนก็มีอยู่หลายพระราชปจณา..." (พระราชปจณาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 5 เล่ม 1, 2513: บ้านแพนง (11)-(12))

³สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงศักราชของพระราชปจณา กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ ไว้ว่า "...แต่พระราชปจณาของกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพนั้นเป็นตามไล่เรียงข้อ อรรถ ธรรมเนียม อย่างพระราชปจณารัชกาลที่ ๑ ได้ฉบับมาพิมพ์ในเล่มนี้ ๗ พระราชปจณามีในปีจอจุลศักราช ๑๑๘๘ คราวหนึ่ง แล้วไปมีในปีชวดจุลศักราช ๑๑๙๒ อีกพระราชปจณาหนึ่ง" (พระราชปจณาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 5 เล่ม 1, 2513: บ้านแพนง (12))

เอกสารสมัยอยุธยาถึงรัชกาลที่ 3 (ต่อ 5)			
ชื่อเอกสาร	ศักราชของเอกสาร (ประมาณ) พ.ศ./สมัย	ศักราชอื่น ๆ	หมายเหตุ
กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 ลักษณะ ๓๓ ละครากการ	พ.ศ. 2348	จ.ศ. 1167 ¹	-
ประชุมหมายรับสั่ง ภาค 1	พ.ศ.2319-2323	จ.ศ.1138-1142	-
ประชุมหมายรับสั่ง ภาค 2	พ.ศ.2325-2352	จ.ศ.1144-1171	-
ประชุมหมายรับสั่ง ภาค 3	พ.ศ.2352-2367	จ.ศ.1171-1186	ช่วงเวลาที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูล คือ พ.ศ.2352-2360
ประชุมหมายรับสั่ง ภาค 4 ตอนที่ 1	พ.ศ.2367-2384	จ.ศ.1186-1203	ช่วงเวลาที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูล คือ พ.ศ.2367-2375
นิทานแทรกเรื่องนางนพมาศ	สมัยรัชกาลที่ 3	-	พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 3 ²

¹วันเดือนปีที่ชำระกฎหมายลักษณะละครากการแล้วเสร็จ คือ "วันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ ขึ้น ๓ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๖๗ ตรงกับ วันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ. ๒๓๔๘" (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550: 34)

²ในคำนำของหนังสือนางนพมาศ หรือ ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ มีข้อความตอนหนึ่งว่า "พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรินทร์ ได้เคยทรงสดับพระกระแสรับสั่งในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ข้าราชการฝ่ายในที่เป็นผู้เฝ้าผู้แก่ รับราชการมาแต่ในรัชกาลที่ ๓ ได้เคยกราบบังคมทูล ๙ ว่า หนังสือเรื่องนางนพมาศนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชนิพนธ์แทรกไว้ตอน ๑ เปรียบเทียบกับกิริยาอาการของข้าราชการฝ่ายในเป็นเชิงทรงบริภาษ แต่จะเป็นตรงไหนไม่ปรากฏ เมื่อข้าพเจ้าได้ทราบความข้อนี้นำมาตรวจต้นฉบับดู เห็นความในต่อนางนพมาศเจรจากับบิดามารดาเมื่อก่อนจะเข้าไปรับราชการ คือตั้งแต่หน้า ๔๒ จนหน้า ๘๓ ในหนังสือที่พิมพ์ฉบับนี้เป็นความว่าเปรียบเทียบนิสัยหญิงและโอรสที่แต่งตั้งมาก ตอนนี้อาจจะเป็นพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้อ่านควรระวังจะสังเกตดู" (กรมศิลปากร, 2501: ๗)

เอกสารสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5

ชื่อเอกสาร	ศักราชของเอกสาร (ประมาณ) พ.ศ./สมัย	ศักราชอื่น ๆ	หมายเหตุ
จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในรัชกาลที่ 5	พ.ศ. 2432 ¹	-	-
จดหมายเหตุเสด็จพระราชดำเนินประพาศทวีปยุโรป ครั้งที่ 2 เล่ม 1	พ.ศ. 2449-2450	ร.ศ. 125-126	-
จดหมายเหตุรายวันของสมเด็จพระราชปิตุลาธิบติ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ	พ.ศ. 2426-2436	-	ช่วงเวลาที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูล คือ พ.ศ. 2426-2428
จดหมายเหตุเรื่องราวราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษ (หม่อมราโชทัย)	พ.ศ. 2400	จ.ศ. 1219	-
รายงานชาวสมัย ร.5	พ.ศ. 2450 ²	-	-
หนังสือ COURT ข้าราชการ เจ้านาย 11 พระองค์ทรง ช่วยกันแต่ง เล่ม 1	พ.ศ. 2418	จ.ศ. 1237	-

ในคำนำของหนังสือจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวว่า “สมุดจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่รักษาไว้ที่สำนักราชเลขาธิการ มีตั้งแต่ปี ๒๔๒๐ จนถึงปีสิ้นรัชกาล แต่บางปีขาดหายไปค้นหาไม่พบ สมุดเหล่านี้เป็นสมุดสำหรับจดบันทึกรายวัน...” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2512: คำนำ) แต่ในการศึกษาคำนี้ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลเฉพาะ พ.ศ. 2432 เท่านั้น

² ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ได้กล่าวถึงรายงานชาวสมัย ร.5 ไว้ว่า “...รายงานชิ้นนี้ ที่ทำขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2450 (ค.ศ. 1907) ปลายสมัยรัชกาลที่ 5” นอกจากนี้ สุนทรื อาสะโว้ย ก็ยังได้กล่าวว่า “รายงานชาวสมัยรัชกาลที่ 5 มีที่มาจากรายงานการดูงานของคณะข้าราชการกระทรวงเกษตร ซึ่งรัฐบาลสยามในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ส่งไปดูงานที่ชวา เมื่อปี พ.ศ. 2450” (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บรรณาธิการ, 2546: 11, 23)

เอกสารสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 (ต่อ 2)			
ชื่อเอกสาร	ศักราชของเอกสาร (ประมาณ) พ.ศ./สมัย	ศักราชอื่น ๆ	หมายเหตุ
พระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา ปวเรศวริยาลงกรณ์ฯ เรื่องอภิเนहारการประจักษ์	สมัยรัชกาลที่ 5 ¹	-	-
พระราชหัตถเลขาในรัชกาลที่ 4	สมัยรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4	-	ช่วงเวลาที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูล คือ พ.ศ. 2401-2410 (สมัยรัชกาลที่ 4)
พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า อยู่หัว คราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือ	พ.ศ. 2444	ร.ศ. 120	-
พระราชนิพนธ์เรื่องไถลบ้าน (รัชกาลที่ 5)	พ.ศ. 2449-2450	ร.ศ. 125-126	-

ในวารสารรวมบทความประวัติศาสตร์ ฉบับพิเศษ มีข้อความซึ่งกล่าวไว้ว่า “พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ สมเด็จพระมหาสังฆปริณายก ในรัชกาลที่ ๕ ขณะดำรงพระอิสริยยศเป็นกรมหมื่นบวรรังษีสूरियพันธุ์ สถิต ณ วัดบวรนิเวศวิหาร เนื้อเรื่องเป็นพระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงผนวชและเสด็จจุดศัหวเมืองเหนือ ใน พ.ศ. ๒๓๗๖ แล้วทรงพบศิลาจารึกหลักที่ ๑ และพระแท่นมณีคศิลา จนกระทั่งเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. ๒๔๑๑” อีกทั้งยังมีข้อความซึ่งกล่าวว่าพระนิพนธ์เรื่องนี้ได้ลงในหนังสือ “วชิรญาณ ตอนที่ ๑๖ (จำนวนเดือนกันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๖)” (ศิริพันธ์ บุญศิริ, บรรณาธิการ, 2547: 13)

เมื่อเนื้อเรื่องเป็นสมัยรัชกาลที่ 4 ดังนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ สมเด็จพระมหาสังฆปริณายก น่าจะนิพนธ์หลังสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งได้แก่ ในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยน่าจะนิพนธ์ก่อนพ.ศ. 2440 (ร.ศ. 116) หรือนิพนธ์ในพ.ศ. 2440 ซึ่งเป็นปีที่ลงในวชิรญาณ

เอกสารสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 (ต่อ 3)			
ชื่อเอกสาร	ศักราชของเอกสาร (ประมาณ) พ.ศ./สมัย	ศักราชอื่น ๆ	หมายเหตุ
พระราชปจณาและพระบรมราชาธิบายในรัชกาลที่ 4	สมัยรัชกาลที่ 4 ¹	-	-
พระราชปจณาในรัชกาลที่ 5	พ.ศ. 2416 และ พ.ศ. 2432	จ.ศ. 1235 และ ร.ศ. 108 ²	-
จดหมายเหตุกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม เสด็จไปจัด ราชการ ณ หัวเมืองลาวพวน	พ.ศ. 2434-2439	ร.ศ. 110-115	-
จดหมายระยะทางไปตรวจราชการแหลมมลายู ร.ศ.121 (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์)	พ.ศ. 2445	ร.ศ. 121	-
ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4	พ.ศ. 2405-2411 ³	-	ช่วงเวลาที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูล คือ พ.ศ. 2405-2406

¹ สมเด็จพระยาตำราญราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงพระราชปจณาในรัชกาลที่ 4 ไว้ว่า "ในรัชกาลที่ 4 พบหนังสือพระราชปจณา แต่ไม่พบวิชันนา นอกนั้นเป็นพระบรมราชาธิบาย" (พระราชปจณาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 5 เล่ม 1, 2513: บ้านแพนง (14)-(15))

² สมเด็จพระยาตำราญราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงศักราชของพระราชปจณาในรัชกาลที่ 5 ไว้ว่า "พระราชปจณาในรัชกาลที่ ๕ มีแต่ ๒ พระราชปจณา พระราชปจณาเรื่องศัพท์นิพพานนั้น มีเมื่อปีระกาจุลศักราช ๑๒๓๕ ... พระราชปจณาเรื่องก่อพระทรายและเรื่องเตภาชฎิลนั้น มีเมื่อรัตนโกสินทรศก ๑๐๘" (พระราชปจณาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 5 เล่ม 1, 2513: บ้านแพนง (14)-(15))

³ ไม่รวม "ภาคปกรณกะ" เพราะภาคปกรณกะไม่ได้ระบุศักราชไว้

เอกสารสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 (ต่อ 4)			
ชื่อเอกสาร	ศักราชของเอกสาร (ประมาณ) พ.ศ./สมัย	ศักราชอื่น ๆ	หมายเหตุ
ประชุมหมายรับสั่ง ภาค 5 ตอนที่ 1	พ.ศ. 2394	จ.ศ. 1213	-
หมายรับสั่งและใบบอกในรัชกาลที่ 5	พ.ศ. 2434-2435	ร.ศ. 110-111	-
ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ 4	พ.ศ. 2401-2402	จ.ศ. 1220-1221 ¹	-
ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ 5	พ.ศ. 2394-2395	จ.ศ. 1246-1247	-
พระบรมราชาธิบายเรื่องสามัคคี (รัชกาลที่ 5)	พ.ศ. 2446 ²	-	-

¹ ในคำนำของหนังสือราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิมพ์ครั้งแรก ได้กล่าวว่า "หนังสือราชกิจจานุเบกษานี้ มีกระแสพระบรมราชินิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ เป็นอันมาก ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานพิมพ์ฯ ขึ้นในปีมเมียสัมฤทธิ์ศก ๑๒๒๐ แลปีมแมเอกศก ๑๒๒๑ ต่อกัน ๒ ปีเป็นหนังสือหลายร้อยฉบับ" นอกจากนี้ในคำนำของฉบับพิมพ์ครั้งที่ 5 ก็ได้กล่าวว่า "หนังสือราชกิจจานุเบกษา ในรัชกาลที่ ๔ ถือได้ว่าเป็นวารสารฉบับแรกของประเทศไทยที่ส่วนราชการคือราชสำนักเป็นผู้ตีพิมพ์ เรื่องส่วนใหญ่เป็นพระราชินิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๐๑ (จ.ศ. ๑๒๒๐) ถึง พ.ศ. ๒๔๐๒ (จ.ศ. ๑๒๒๑)" (ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ 4, 2540)

² ในคำนำของหนังสือพระบรมราชาธิบายเรื่องสามัคคี มีข้อความที่กล่าวถึงศักราชที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชินิพนธ์ไว้ว่า "หนังสือเล่มนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชินิพนธ์ไว้เมื่อประมาณพุทธศักราช ๒๔๔๖ เพื่อทรงอธิบายขยายความคาถา ซึ่งจารึกอยู่ในตราอาร์มอันเป็นพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินที่ใช้ในรัชกาลที่ ๕" (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2550: คำนำ)

เอกสารสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 (ต่อ 5)			
ชื่อเอกสาร	ศักราชของเอกสาร (ประมาณ) พ.ศ./สมัย	ศักราชอื่น ๆ	หมายเหตุ
พระราชพิธีสิบสองเดือน (รัชกาลที่ 5)	พ.ศ. 2431-2432 ¹	-	-
หนังสือแสดงกิจจานุกิจ (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี)	สมัยรัชกาลที่ 4 ²	-	-
รวมงานเขียนของเทียนวรรณ	พ.ศ. 2432-2453	ร.ศ. 108-129	-
วชิรญาณ เล่ม 6 แผ่นที่ 1 ถึง 8	พ.ศ. 2433	ร.ศ. 109	-
ประติทินบัตร แล จดหมายเหตุ	พ.ศ. 2432	ร.ศ. 108	-

¹ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงกล่าวถึงศักราชของพระราชพิธีสิบสองเดือนไว้ว่า "พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๔๓๑" (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2542: คำนำ) ส่วนสุภานี พัดทอง (2546: 67) ได้กล่าวว่า "เริ่มตั้งแต่เดือน ๑๒ ปีชวด พ.ศ. ๒๔๓๑ ลงพิมพ์เป็นตอน ๆ ในหนังสือวชิรญาณ จนถึงเดือน ๑๑ ปีฉลู พ.ศ. ๒๔๓๒ ทรงติดพระราชธุระอื่น ๆ พระราชพิธีเดือน ๑๑ จึงไม่บริบูรณ์"

² ในคำนำของหนังสือแสดงกิจจานุกิจ มีข้อความตอนหนึ่งกล่าวไว้ว่า "เป็นที่เข้าใจกันว่า ท่านเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ผู้นี้ คงจะมีความคิดสอดคล้อง ต้องกับกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ซึ่งเป็นจอมปราชญ์ของประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นทางด้านภาษาศาสตร์ ศาสนาศาสตร์ พุทธปรัชญา หรือ วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ เช่น วิชาคณิตศาสตร์ และดาราศาสตร์ เป็นอาทิ ดังนั้นเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ จึงได้พยายามเรียบเรียงหนังสือขึ้นเล่มหนึ่ง ซึ่งท่านให้ชื่อว่า หนังสือแสดงกิจจานุกิจ ซึ่งท่านได้ไปเลือกสรรเอาแต่สิ่งซึ่งในขณะนั้น ยังไม่เป็นที่ทราบกันทั่ว ๆ ไป เช่น ทางวิทยาศาสตร์ ทางภูมิศาสตร์ และทางศาสนาเปรียบเทียบ ..." หนังสือแสดงกิจจานุกิจนี้ พิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2410 โดยวิธีพิมพ์หิน และออกจำหน่ายในปีเดียวกัน (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, 2514: คำนำ)

เมื่อพิจารณาจากเนื้อความในคำนำและจากปีที่พิมพ์ครั้งแรก สันนิษฐานได้ว่าหนังสือเล่มนี้น่าจะแต่งขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4

เอกสารสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงรัชกาลที่ 8

ชื่อเอกสาร	ศักราชของเอกสาร (ประมาณ) พ.ศ./สมัย	ศักราชอื่น ๆ	หมายเหตุ
ประวัติต้นรัชกาลที่ 6	พ.ศ. 2466 ¹	-	-
พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ 5 (สมเด็จพระยาบรมมหาราชานุภาพ)	พ.ศ. 2458-2471 ²	-	ผู้วิจัยเก็บข้อมูล เฉพาะ 1 ถึงตอนที่ 4 ซึ่งทูลเกล้าฯ ถวาย ในวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2470
ความทรงจำ สมเด็จพระยาบรมมหาราชานุภาพ	พ.ศ. 2476 ³	-	-
สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็น (หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล)	พ.ศ. 2486 ⁴	-	-

¹ ในหนังสือประวัติต้นรัชกาลที่ 6 มีข้อความส่วนหนึ่งซึ่งกล่าวถึงศักราชที่ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ว่า “พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖...ทรงมีพระราชนิพนธ์ประวัติต้นรัชกาลที่ ๖ เรื่องนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ ราวสองปีก่อนเสด็จสวรรคต” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2545: 1)

² สมเด็จพระยาบรมมหาราชานุภาพ (2545ข) ทรงเริ่มนิพนธ์พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ 5 ในพ.ศ. 2458 ต่อมาก็ทรงนิพนธ์อีกครั้งใน พ.ศ. 2469 นอกจากนี้ในหนังสือพระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ 5 ก็ยังได้ระบุวันเวลาซึ่งสมเด็จพระยาบรมมหาราชานุภาพทรงนำพระราชพงศาวดารฉบับนี้ ทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ วันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2470 (ทูลเกล้าฯ ถวาย ตอนที่ 1 ถึงตอนที่ 4) วันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2470 (ทูลเกล้าฯ ถวาย ตอนที่ 5 ถึงตอนที่ 8) วันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2470 (ทูลเกล้าฯ ถวาย ตอนที่ 9) และวันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2471 (ทูลเกล้าฯ ถวาย ตอนที่ 10 ถึงตอนที่ 12)

³ ในหนังสือความทรงจำกรมพระยาบรมมหาราชานุภาพ ได้ระบุวันที่สมเด็จพระยาบรมมหาราชานุภาพทรงเริ่มนิพนธ์ไว้ ซึ่งได้แก่ วันที่ 1 กันยายน 2476

⁴ ในคำนำของหนังสือสิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็น ได้กล่าวไว้ว่า “บันทึกเรื่อง สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็น นี้ หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ได้ทรงนิพนธ์ไว้จบสมบูรณ์ตั้งแต่ปี ๒๔๘๖” (หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล, 2546ก: (๗))

เอกสารสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงรัชกาลที่ 8 (ต่อ 2)			
ชื่อเอกสาร	ศักราชของเอกสาร (ประมาณ) พ.ศ./สมัย	ศักราชอื่น ๆ	หมายเหตุ
จดหมายเหตุบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระยาประกาศอักษรกิจ)	พ.ศ. 2468	จ.ศ. 1287 ร.ศ. 144	-
บันทึกรับสั่งสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประทาน ม.ร.ว.สุมนชาติ สวัสดิ์กุล	พ.ศ. 2486 ¹	-	-
พระราชปวงษาในรัชกาลที่ 8	พ.ศ. 2489	-	-
สาส์นสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ และสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี กรมพระยาดำรงราชานุภาพ	พ.ศ. 2457-2465	-	ช่วงเวลาที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูล คือ พ.ศ. 2457-2460
สาส์นสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ และสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี กรมพระยาดำรงราชานุภาพ	พ.ศ. 2477	-	-

ในคำนำของบันทึกรับสั่ง เล่มนี้ มีข้อความส่วนหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า "บันทึกรับสั่งนี้ สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงตอบปัญหาต่าง ๆ ที่หม่อมราชวงศ์สุมนชาติ กราบทูลถาม โดยที่เมื่อเสด็จกลับจากปิ่นมาประทับที่วังวรดิศเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ ได้โปรดฯ ให้เข้าซักถามปัญหาต่าง ๆ ในทางภาษาทางวรรณคดีประวัติศาสตร์และโบราณคดี ในเวลาเย็น ๆ ตั้งแต่ ๑๖.๐๐ ถึง ๑๘.๐๐ นาฬิกาทุกวัน ปัญหาเหล่านี้เมื่อถามแล้วทรงตอบโดยให้บันทึกไว้ แล้วถวายทรงตรวจแก้ ทำโดยสมเ้าเสมอจนสิ้นพระชนม์..." (สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2550: คำนำ)

เอกสารสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงรัชกาลที่ 8 (ต่อ 3)			
ชื่อเอกสาร	ศักราชของเอกสาร (ประมาณ) พ.ศ./สมัย	ศักราชอื่น ๆ	หมายเหตุ
สากลเทศบาล (หม่อมเจ้าสกลวรรณากร วรวรรณ และ พระยาสุนทรพิพิธ)	สมัยรัชกาลที่ 7 ¹	-	-
บ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์ (รัชกาลที่ 6)	สมัยรัชกาลที่ 6 ²	-	-
ประมวลพระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สยาม (รัชกาลที่ 6)	สมัยรัชกาลที่ 6 ³	-	-
เรื่องของชาติไทย (เสฐียรโกเศศ)	พ.ศ. 2483 ⁴	-	-

¹สากลเทศบาล พิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2478 ในส่วนเนื้อหานั้นเป็นเรื่องที่ "เกี่ยวข้องกับเทศบาลโดยตรง อันเป็นองค์กรปกครองท้องถิ่นของประชาชน ตามหลักการประชาธิปไตยในระดับล่างของสังคม" (หม่อมเจ้าสกลวรรณากร วรวรรณ และ พระยาสุนทรพิพิธ, 2547: (7))

เมื่อพิจารณาจากปีที่พิมพ์ครั้งแรกและเนื้อหา สันนิษฐานได้ว่าหนังสือเล่มนี้น่าจะแต่งขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลที่ 7

²หนังสือบ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์ ตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2456 และในคำนำของหนังสือเล่มนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (2503: (ข)) ทรงลงวันที่ไว้ว่า "วันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๔๕๖"

³หนังสือประมวลพระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สยามนี้ ตีพิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. 2478 (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2515: คำนำ)

⁴ในหนังสือเรื่องของชาติไทย ส่วนที่เป็นคำชี้แจงของผู้แต่ง ลงวันที่ไว้ว่า "วันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๓" (เสฐียรโกเศศ, 2533)

เอกสารสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงรัชกาลที่ 8 (ต่อ 4)			
ชื่อเอกสาร	ศักราชของเอกสาร (ประมาณ) พ.ศ./สมัย	ศักราชอื่น ๆ	หมายเหตุ
บทละครพูดหัวใจนักรบ (รัชกาลที่ 6)	พ.ศ. 2456 ¹	-	-
ประพุดติการณของนายทองอิน รัตนะเนตร (รัชกาลที่ 6)	พ.ศ. 2464 ²	-	-
นิทานโบราณคดี (สมเด็จพระยาตำรงราชานุภาพ)	พ.ศ. 2483-2486 ³	-	-

¹ในคำนำของหนังสือบทละครพูดเรื่องหัวใจนักรบ มีข้อความตอนหนึ่งซึ่งกล่าวถึงศักราชที่ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ว่า "บทละครพูดเรื่อง หัวใจนักรบ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖" (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548ก: คำนำ)

²ในหนังสือประพุดติการณของนายทองอิน รัตนะเนตร มีข้อความตอนหนึ่งซึ่งกล่าวไว้ว่า "เรื่องสั้นนักสืบทองอิน 15 เรื่อง ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกใน *ทวีปัญญา* ในชื่อนิทานทองอิน ระหว่างปี พ.ศ. 2447-2448 แล้วภายหลังผู้ประพันธ์ทรงแก้ไขปรับปรุงใหม่จำนวน 11 เรื่องเพื่อนำมาพิมพ์ครั้งที่สองใน *ดุสิตสมิต* ในชื่อ *ประพุดติการณของนายทองอิน รัตนะเนตร* เมื่อปี พ.ศ. 2464" (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548ข: 21)

³สมเด็จพระยาตำรงราชานุภาพ (2514: คำนำ) ทรงกล่าวถึงศักราชที่ทรงนิพนธ์นิทานโบราณคดีไว้ว่า "ฉันจึงได้เริ่มเขียนนิทานโบราณคดีมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๓ แต่ไม่ได้กำหนดว่าจะเขียนเรื่องชนิดใด" นอกจากนี้ อาจิม จันทน์พร ยังได้กล่าวถึงศักราชที่สมเด็จพระยาตำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์นิทานโบราณคดีไว้ว่า "หนังสือเล่มนี้พระองค์ได้เริ่มทรงนิพนธ์ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๘๓ เป็นต้นมาขณะเสด็จประทับที่เมืองบึงจวบจนกระทั่งเสด็จนิวัติประเทศไทยก็ยังทรงนิพนธ์ต่อเนื่องเรื่อยมาครบจนสิ้นพระชนม์ วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ นับเป็นผลงานพระนิพนธ์เล่มสุดท้ายของพระองค์ที่ได้ทรงบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับความรู้ในทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ตามความทรงจำของพระองค์ที่ได้ทรงประสบพบเห็นมา" (สมเด็จพระยาตำรงราชานุภาพ, 2545: (4))

ในการศึกษารึ้นนี้ เรื่องที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูล ได้แก่ นิทานเรื่องห้ามไม่ให้เจ้าไปเมืองสุพรรณบุรี นิทานเรื่องของแปลกเมืองชัยบุรีระในอินเดีย นิทานเรื่องของแปลกที่เมืองพาราณสี นิทานเรื่องตั้งโรงพยาบาล นิทานเรื่องโจรแปลกประหลาด และนิทานเรื่องเสือใหญ่ในเมืองชุมพร

เอกสารสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงรัชกาลที่ 8 (ต่อ 5)			
ชื่อเอกสาร	ศักราชของเอกสาร (ประมาณ) พ.ศ./สมัย	ศักราชอื่น ๆ	หมายเหตุ
นวนิยายเรื่องศัตรูของเจ้าหล่อน (ดอกไม้สด)	พ.ศ. 2472 ¹	-	-
นวนิยายเรื่องละครแห่งชีวิต (หม่อมเจ้าอากาศดำเกิง)	สมัยรัชกาลที่ 7 ²	-	-
นวนิยายเรื่องข้างหลังภาพ (ศรีบูรพา)	พ.ศ. 2480 ³	-	-
ดุสิตสมิต เล่ม 10 และเล่ม 11	พ.ศ. 2463-2464	-	-

¹ในนวนิยายเรื่องศัตรูของเจ้าหล่อน มีข้อความตอนหนึ่งได้กล่าวถึงปีที่แต่งนวนิยายเรื่องนี้ไว้ว่า “หม่อมหลวงบุบผา นิรมานเหมินท์ (นามสกุลเดิม กุญชร) เจ้าของนามปากกา “ดอกไม้สด” ได้เริ่มงานประพันธ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ โดยเขียนลงในวารสารไทยเชรม และเรื่องแรกที่แต่งคือเรื่องศัตรูของเจ้าหล่อน” (ดอกไม้สด, 2516: (1))

²นวนิยายเรื่องละครแห่งชีวิต ตีพิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. 2472 ในด้านเนื้อเรื่อง พิเชฐ แสงทอง ได้กล่าวว่า “ละครแห่งชีวิต เป็นโคกนาฏกรรมของชนชั้นสูงในยุคเสื่อมสลายของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เมื่อทศวรรษ ๒๔๗๐”

เมื่อพิจารณาจากปีที่พิมพ์ครั้งแรกและเนื้อหา สันนิษฐานได้ว่าหนังสือเล่มนี้น่าจะแต่งขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลที่ 7

³ตรีศิลป์ บุญขจร ได้กล่าวว่า “ศรีบูรพา เขียนนวนิยายเรื่องข้างหลังภาพ ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ ปีเดียวกับที่ “ดอกไม้สด” เขียนเรื่องผู้ดี” (ตรีศิลป์ บุญขจร, บรรณาธิการ, 2548:

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวสุรีเนตร จรัสจรุงเกียรติ เกิดเมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2527 ที่จังหวัดสงขลา สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) จากภาควิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปีการศึกษา 2548 และได้เข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย ที่ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2549

